

Н. П. Матюха

Житомирський державний університет

імені І. Франка

Науковий керівник:

к.ф.н., доц. Жуковська В. В.

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТВОРІВ ГОВАРДА ФІЛІПСА ЛАВКРАФТА

Говард Філіпс Лавкрафт є популярним американським письменником ХХ ст., відомий своїми фантастичними розповідями, вигаданими сюжетами та цікавими персонажами. Літературні образи письменника широко використовуються у рамках сучасної популярної культури. Одними із найважливіших його робіт можна вважати «Поклик Ктулху» (1928), «За пеленою часу» (1936), «У горах божевілля» (1936), «Морок над Інсмутом» (1936). Твори Говарда Ф. Лавкрафта написані у різноманітних жанрах літератури. Письменник нерідко поєднував такі напрями та жанри літератури як фантастика, жахи, готичний роман, химерна фантастика. Одною із прикметних рис його творів є їхня жанрова специфіка, що розглядалась дослідниками лише поверхнево, тому вона не визначена у повній мірі. Питання вивчення жанрової приналежності творчості Говарда Лавкрафта є важливим для сучасної лінгвістики та літературознавства. Велика кількість досліджень була присвячена творчості письменника, її характерним особливостям (Д. М. Павкин, О. В. Тихомирова, В. А. Іваненко, В. В. Яремчук, Т. Г. Свєрбілова, Т. М. Рязанцева та інші). Звідси дослідження жанрової специфіки творів Говарда Ф. Лавкрафта є актуальним. Метою дослідження є визначення жанру та літературного напрямку творів Говарда Ф. Лавкрафта.

Говард Філіпс Лавкрафт займався активною творчою діяльністю в 1917-1936 роках. Він наслідував літературну традицію багатьох відомих авторів: Семюеля Джонсона, Конана Дойля, Герберта Уельса, Артура Мейчела. Найбільший вплив на його творчість мали роботи Едгара По та лорда Дансені. Неодноразово Г. Ф. Лавкрафт стилізував власні тексти, спираючись на роботи своїх попередників. Характерні жанрові, композиційні, а також стилістичні особливості були перейняті та переосмислені Лавкрафтом вже на початку його літературної діяльності. У 1927 році публікується есе «Надприродний жах в літературі» [10: 5], в якому письменник розглянув розвиток жанру жахів, тим самим започаткувавши теоретичні засади піджанру «лавкрафтівські жахи», який дослідники виділяють як окремий вид літератури жахів з характерними особливостями [7: 3]. Незважаючи на це, твори Г. Лавкрафта містять елементи багатьох жанрів (фантастика, жахи, химерна фантастика, готичний роман). Важливо розглянути їх зв'язок та поєднання у творчості письменника.

По-перше, невід'ємний є зв'язок з фантастичною літературою. Елементи фантастики притаманні майже всім творам Г. Ф. Лавкрафта. Розглядаючи фантастику як різновид прози, «у якій авторська вигадка, починаючи від зображення дивно-незвичних образів, неправдоподібних явищ, простягається до створення особливого – вигаданого, нереального, «чудесного» світу» [3: 1119], дослідники розділяють такий вид прози на наукову фантастику та «чисту» фантастику. Відмінність між науковою й «чистою» фантастикою полягає у тому, що у першому випадку незвичним є час, у другому – простір. «Якщо є незвичний феномен, то його можна пояснити подвійно – природними і надприродними причинами. Нерішучість у виборі пояснення й створює ефект фантастичного» [6: 25]. У творах Г. Ф. Лавкрафта всі незвичні феномени пояснюються надприродними, надземними причинами, а саме такими причинами, які ніколи не могли б відбутися в реальності. Це лише «чиста» фантастика. Такі ознаки чітко відстежуються в оповіданнях «Морок над Інсмутом», «Поклик Ктулху» тощо [5: 2].

По-друге, слід розглянути розвиток готичного романтизму, адже саме цей напрям наслідував Г. Ф. Лавкрафт у своїх попередників, а згодом став центральною фігурою серед представників «неоготичної» літератури. Традиційні риси готичної фантастики зустрічаються ще у творчості Х. Волпола («Замок Отранто», 1764), М. Шеллі («Франкенштейн, або Сучасний Прометей», 1818), В. Бекфорда («Ватек», 1786) та інших. Дослідники готичної літературної традиції (Т. Денісова, О. Білоус, Н. Колядко, М. Ладигін) формулюють такі ознаки готичного роману XVIII–XIX ст.: 1) сюжет твору, який базується на жахливій таємниці (спадок, злочиння, смерть, народження); 2) розповідь, з постійним та наростаючим ефектом «саспенса», атмосфера постійної небезпеки та страху; 3) місце дії, яке описується дуже детально, створює похмуру та непривітну атмосферу через правильно підбрану лексику; опис місця дії містить елементи символізму, які демонструють всю приреченість подальшого розгортання сюжету (стародавній замок чи маєток, з темними кімнатами, зруйнованими приміщеннями, навколо якого стоїть жахлива погода тощо); 4) у ранніх готичних романах головний персонаж – слабка, чуттєва дівчина, яка проходить нелегке випробування, однак завжди отримує винагороду за свої страждання; 5) наявність антагоніста, який постійно переслідує головного героя. Згодом готичний роман почав сприйматись як окремий жанр, у якому посилювалась важливість елементів психологізації розповіді за допомогою сюжетотворчих елементів: замкового хронотопу, фантастичної, гротескної та таємничої образності. Сюжет ставав все більш нелінійним, а ланцюги подій, причинно-результатні дії, набували ще більш заплутаного характеру. Деякі ознаки раннього готичного роману зустрічаються у творах Г. Лавкрафта. Це яскраво демонструє оповідання «Щури в стінах» (1923), в якому присутній стародавній маєток, гнітюча атмосфера та таємниця навколо місця подій.

Поетичні та естетичні концепції готичної літератури, які формувалися переважно в європейській літературній традиції, розвинулись в американській літературі впродовж XVIII–XIX століття. Своєму розвитку

американська готика завдячує таким письменникам як: Ч. Браун, Е. По, В. Ірвінг, Н. Готорн. Більше того, автори готичних творів цілком свідомо орієнтувалися на англійські зразки, тим самим підняли актуальність цього жанру. У цей час з'явилися нові характерні особливості вже американської готики, які пов'язані із національною, географічною та історичною специфікою. Така своєрідність нових особливостей полягає у тому, що джерелами їх прогресу стали явища «фронтиру» та морально-психологічна атмосфера пуританської общини XVII–XVIII ст., а також непереривний зв'язок із національними реаліями. Американському готичному оповіданню були характерні сюрреалістичність, схожа на марення, алегорія, гротескність, а також відображення крайніх психічних станів людини. Всі ці риси у повній мірі присутні у творах Г. Ф. Лавкрафта, більше того, своє натхнення він отримував читаючи роботи своїх попередників.

На початку ХХ ст. виникає феномен американської «неоготики», що стає невід'ємним складником літературного процесу. Готичний роман перетворюється у зовсім новий вид літератури, поєднуючи у собі сучасний соціально-культурний контекст та психологічний аспект. З'являються нові характерні риси неоготики: боязнь втратити індивідуальність, страх перед загальною ідентифікацією та інші. Оскільки Г. Ф. Лавкрафт був представником американської неоготики, він переосмислив попередню готичну традицію, додавши до неї новий соціально-культурний контекст. Письменник вдало поєднав готичний жах із реальністю («Срібний ключ», 1929; «Таємничий дім у туманному піднебессі», 1931). Його протагоністи без перешкод рухаються то в реальному, то в уявному художньому просторі, а фантастичні елементи подій позбавляють потребу мотивувати несподівані зміни місця й дії. Саме у творчості Г. Ф. Лавкрафта англо-американська готична традиція трансформувалась, а також отримала нове художнє переосмислення. Результатом цього став сформований неоготичний літературний канон [4: 5].

Важливо розглянути третій важливий жанр, в якому працював письменник. Під впливом літератури жахів, фантастики та готичної спадщини, а також комбінації їх рис, Говард Ф. Лавкрафт формує новий піджанр – «лавкрафтівські жахи», так званий «cosmic horror», який дослідники визначають як піджанр літератури жахів з характерними особливостями [6: 144]. У його творах переплітаються реалістичні та фантастичні елементи, утворюючи «багатовимірну» реальність, де протагоністу неможливо відрізнити дійсність від уяви. Письменник використовує сюжети східної, античної, західноєвропейської історії та літератури. Детальний опис непереможного страху, елементи похмурого та непереборного зла контрастують із повсякденністю. Більшість творів 1930-х років характеризуються атмосферою ксенофобії, невизначеності, вселенського індиферентизму та невідкладного фатуму. Все це підкреслюється незвично підбраною лексикою, яка є дуже вражаючою, точною, приголомшливою, а разом з тим була дуже застарілою вже за часів Г. Лавкрафта, за що його часто критикували. До визначальних рис

«лавкрафтівських жахів» відносяться: 1) косміцизм: твори переповненні атмосферою перебування у чужому світі, який неможливо досягнути людським розумом, а відтак межа між дійсністю та фантастикою не завжди очевидна; 2) анти-антропоцентризм, загальна мізантропія: людині відводиться лише тимчасова і зовсім незначна роль у Всесвіті; 3) страх перед невідомим: небезпека й загроза ніколи прямо не описуються, а передаються за допомогою, наприклад, почуттів героя (запах, нечіткі образи перед очима героя тощо); 4) старомодний стиль письма: використання застарілих фраз, конструкцій та слів, наприклад, «a man of science», замість «scientist»; 5) усамітненість: протагоністи часто живуть відлюдкувато, нехтують чиеюсь компанією, проте зазвичай вони освічені люди, які мають скептичне ставлення до світу; 6) безпорадність і безнадія: герої зазвичай рятуються від жахливих подій, але плата за це – божевілля та пізніша смерть; 7) питання без відповідей: протагоністи ніколи не можуть досягнути того, з чим вони мають справу, і часто божеволіють, коли намагаються зрозуміти що відбувається [8: 14].

Розглянемо четвертий напрям, в якому писав, і який розвинув Говард Лавкрафт – *Weird Fiction* (хімерна фантастика). *Weird Fiction* – це різновид фантастичної літератури, в якому еклектично поєднуються елементи фентезі, наукової фантастики та літератури жахів [1: 3]. Термін «weird» був уперше вжитий Джозефом Шеріданом Ле Фану у назві збірки «*The Watcher and Other Weird Stories*» (1894). Проте популяризація терміну є заслугою Г. Лавкрафта, який у своєму критичному есе «Надприродний жах в літературі» (1927) визначив поняття «weird tale» як: «оповідь, що містить у собі більше ніж таємниче вбивство, закривавлені кістки й оповиту саваном фігуру, яка брязкотить ланцюгами» [9: 221]. Цей вид літератури стосується не лише самого Лавкрафта, а декількох інших письменників, які були авторами та співавторами низки творів. Термін «*Weird Fiction*» прижився, адже журнал, де публікувались твори авторів, в тому числі Лавкрафта, мав назву – «*Weird Tales*». У рамках цього журналу були структуровані та повністю сформовані «Міфи Ктулху» - міфи про божества, фантастичні істоти із різних вимірів, які неодноразово зустрічаються у «лавкрафтівському жаху». Доповнили і популяризували вигадану Лавкрафтом систему сюжетів, міфів, місць та артефактів такі автори як: А. Дерлет, К. Сміт, Ф. Б. Лонг, Р. Блох. Часто «Міфи Ктулху» використовуються як синонім до *magnum opus* Лавкрафта [7: 4].

Отже, творам Говарда Філіпса Лавкрафта притаманні риси фентезі, наукової фантастики та літератури жахів. Комбінація таких жанрів призвела до утворення нового піджанру – «лавкрафтівські жахи», в межах якого Лавкрафт працював до кінця свого життя. Письменник продовжив готичну традицію, поєднав характерні особливості декількох жанрів літератури, тим самим, разом із співавторами дав подальший розвиток жанру «*Weird Fiction*», а також розробив низку сюжетів і персонажів, які зараз відомі як «Міфи Ктулху».

Список використаної літератури

1. Данилівна Д. Д. Химерна фантастика: до проблеми перекладу терміну “weird fiction” українською [Електронний ресурс] / Дар'я Денісова Данилівна // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2017-3/17.pdf>.)
2. Денісова Д. Д. Літературна традиція weird fiction в англomовній літературі ХХ–ХХІ століття [Електронний ресурс] / Дар'я Денісова Данилівна // Синопис: текст, контекст, медіа. – 2016. – # 4 (16). – Режим доступу до ресурсу: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/219>
3. Муравйов В. С. Фантастика // Літературна енциклопедія термінів и понятьий / под ред. Овдійчук Л. М. Хронотоп як жанротворчий чинник у сучасній фантастиці та фентезі для дітей № 2 (16), жовтень 2015 207 А. Н.Николюкина. — М. : Интелвак, 2001. — С. 1119—1125.
4. Нагачевська О. О. Трансформація готичної літературної традиції в сучасному романі США [Електронний ресурс] / Олена Олександрівна Нагачевська // Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/5739>.
5. Овдійчук Л. М. Хронотоп як жанротворчий чинник у сучасній фантастичній прозі та фентезі для дітей [Електронний ресурс] / Л. М. Овдійчук. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/44.16.15.pdf>.
6. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров ; пер. с фр. Б. Нарумова. — М. : Дом интеллект. книги, 1999. — 144 с.
7. Тюленев П. Король сверхъестественного ужаса Г. Ф. Лавкрафт и его вселенная [Електронний ресурс] / Петр Тюленев // Мир фантастики. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.mirf.ru/Articles/art370.htm>. 9 Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / перевод с французского Бориса Нарумова / Цветан Тодоров. – Москва: Дом интеллект. книги, 1999. – 144 с. – (1)
8. Ghodrati N. The Creation, Evolution and Aftermath of Lovecraftian Horror [Електронний ресурс] / Negin Ghodrati // The University of Oslo. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/37090>.
9. Harms D. The Encyclopedia Cthulhiana: A Guide to Lovecraftian Horror / Daniel Harms. – New York: Chaosium, 1994. – 423 с. – (Chaosium). – (2).
10. Lovecraft H. P. Supernatural Horror in Literature [Електронний ресурс] / Howard Phillips Lovecraft. – 1927. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>.